

Vis u 19. stoljeću, čitanje austrijskog katastra

Sanja Buble

Bijankinijeva 13
HR – 21 000 Split
sanja.buble@gmail.com

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30. 8. 2023.
Prihvaćeno: 13. 10. 2023.
930.25:528.4(497.583Vis)
528.4(497.583Vis)“18“(093)
DOI: 10.58565/vda.4.1.12

Sažetak

Katastar s početka i njegova reambulacija s kraja devetnaestog stoljeća dokumentiraju vrijeme u kojem je zaokružena urbanizacija grada Visa. U tekstu se donose rezultati istraživanja povijesno-prostornog razvoja grada Visa utemeljeni na paralelnom čitanju katastarskih karata i pisanog katastarskog gradiva iz Arhiva mapa za Istru i Dalmaciju Državnog arhiva u Splitu. Uz urbanološku analizu Visa čitanje katastarskoga gradiva omogućilo je uvid u socijalnu topografiju grada, odnosno organizaciju prostora proizišlu iz načina života i privređivanja.

Ključne riječi: Vis, Druga austrijska uprava, katastar, povijesno-prostorni razvoj grada

Uvod

Godine 1806. na području Habsburške Monarhije počele su pripreme za uvođenje novog sustava oporezivanja prihoda od poljodjelstva, jedinstvenog za čitavu državu, zbog čega je bilo potrebno načiniti inventar svih poreznih obveznika i njihove imovine. Stoga je za čitavo područje Monarhije uspostavljen stabilni katastar. Priprema i način uspostave Stabilnog katastra Franje Prvog na području Habsburške Monarhije uređena je Carevim patentom iz 1817. godine te Katastarskim i mjerničkim naputkom iz 1820. godine.¹ Izmjera Dalmacije koja je obuhvaćala područje od Karlobaga do Boke trajala je od 1822. do 1838. godine.

Austrijski katastar iz prve polovice devetnaestog stoljeća važan je izvor za poznavanje prostorne organizacije naših naselja, no iz njega se iščitavaju i socijalne, demografske te ekonomske prilike. Stoga podaci iz katastra pridonose poznavanju načina života naših krajeva tijekom 19. stoljeća. Za područja o kojima oskudni povijesni izvori ne govore gotovo ništa, pogotovo za ruralne cjeline, podaci iz au-

1 Marija Gjurašić, „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnog katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkom naputku iz 1820. godine”, *Povijesni prilozi* 46 (2014), 287-358.

strijske katastarske izmjere jedini su povijesni izvor za poznavanje načina života i organizacije prostora u prošlosti.²

Katastarska građa s početka i građa s kraja devetnaestog stoljeća dokumentira dvije razvojne faze povijesno-prostornog razvoja grada Visa. Prva se odnosi na stanje početkom stoljeća u kojemu, uz tadašnji vremenski trenutak, prepoznajemo i bližu prošlost koja je ostavila tragove u prostoru. Druga se odnosi na stanje koncem stoljeća koje pokazuje promjene nastale između prve katastarske izmjere i reambulacije te daje nagovještaj budućih prostornih transformacija.

Podaci relevantni za istraživanje povijesno-prostornog razvoja naselja sadržani su u raznovrsnim katastarskim dokumentima: crtežima, odnosno katastarskim kartama, te pisanoj građi. Podaci iz katastarskih karata i podaci iz pisane građe u urbanološkoj analizi imaju jednaku važnost. Karte dokumentiraju oblik i prostor rasprostiranja naselja, način korištenja zemljišta, položaj komunikacija te odnos između izgrađenih i neizgrađenih površina. Zbog niza podataka koje sadržavaju te brojnih naknadnih upisa koji evidentiraju promjene u vezi s reambulacijom često su teško čitljive. Pisano katastarsko gradivo, a posebno Zapisnici čestica zgrada i Zapisnici čestica zemlje, sadržava informacije o strukturi čestica zgrada, o namjeni građevina i poljoprivrednih površina te o stanovništvu i vlasničkim odnosima. Ključnu ulogu u istraživanju povijesno-prostornog razvoja naselja ima crtež kao temeljni način izražavanja u arhitektonskoj struci. Stoga sam katastarske prikaze i pisane podatke objedinila u crtežima. Digitalizacijom mreže katastarskih čestica koje prikazuju katastarske karte formirala sam podlogu za unošenje podataka iz pisane građe. Ovisno o vrsti unesenih podataka ti novi crteži dokumentiraju i one elemente prostorne organizacije naselja koji nisu prikazani na originalnim katastarskim kartama te daju uvid u socijalnu topografiju Visa početkom 19. stoljeća. Unošenjem podataka povezanih s provedenom reambulacijom novim crtežima dokumentirala sam i promjene u strukturi naselja tijekom 19. stoljeća. U urbanološkoj analizi utemeljenoj na katastarskoj građi crtež ima dvojaku ulogu: kao povijesni izvor i kao rezultat istraživanja.³

Katastar Visa i Komiže

Katastarska izmjera Dalmacije obavljala se u skladu s tadašnjim upravno-teritorijalnim ustrojem. Otok Vis kao zasebna teritorijalno-upravna jedinica, odnosno

2 Sanja Buble, „Voštane – čovjek i prostor početkom 19. stoljeća”, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 24 (2012), 57-58.

3 Preliminarne rezultate istraživanja katastarskog gradiva Visa prikazala sam na simpoziju *Otočki gradovi – od tradicije do izazova 21. stoljeća*, koji je u sklopu Anatomije otoka 2 održan u Visu 27. – 29. rujna 2013. godine.

kotar, pripadao je Okrugu Split.⁴ Na otoku su formirane dvije katastarske općine, Vis i Komiža. Budući da je izmjera tekla paralelno, za svaku je općinu oformljena posebna mjernička ekipa. Nakon izmjere terena 1834. godine izrađeno je za područje Visa 35 detaljnih listova u mjerilu 1 : 2880 te 6 dodataka za više listova u mjerilu 1 : 1440. Za katastarsku općinu Komiža iste je godine izrađen 31 detaljan list, u kojem su ucrtane sve čestice zemlje i čestice građevina u mjerilu 1 : 2880, te dva lista u mjerilu 1 : 1440, koja prikazuju naselja i izdvojene stambeno-gospodarske sklopove. Nakon kartiranja napravljeni su upisnici čestica zemlje i upisnici čestica zgrada (za Vis 1835. godine, a za Komižu 1840. godine) te elaborati porezne procjene (za obje općine 1844. godine). Sva katastarska građa pisana je tada službenim talijanskim jezikom pa su tako talijanizirana hrvatska imena stanovnika, a imena naselja, sela i zaselaka te toponimi prevedeni ili talijanizirani.⁵ U drugoj polovici 19. stoljeća unesene su u katastarske listove promjene stanja prema reambulaciji koja je za Vis provedena 1876., a za Komižu 1881. godine.⁶ Katastarske karte, upisnici čestica zemlje i čestica zgrada, a naročito operati porezne procjene sadržavaju dragocjene povijesne podatke o načinu života, korištenju i organizaciji prostora Visa i Komiže tijekom 19. stoljeća.⁷

4 Dalmacija je 1816. godine podijeljena na 5 okruga, a od 1818. godine nakon pripojenja Makarskog okruga Splitskom na njih četiri (s okružnim središtima i upravnim preturama u Zadru, Splitu, Dubrovniku i Kotoru). Carskim dekretom iz svibnja 1821. godine, Dalmacija je podijeljena na 24 teritorijalno-upravna kotara. Splitski okrug sastojao se iz kotareva Split, Trogir, Sinj, Makarska, Imotski, Omiš, Opuzen, Brač, Hvar i Vis.

Stjepan Čosić, „Obilježja i ustroj austrijske vlasti u Dalmaciji u doba apsolutizma”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40 (1998), 355.

5 Katastarskim i mjerničkim napatkom iz 1820. godine s preciznim uputama za izradu katastra propisano je da se imena vlasnika/posjednika trebaju bilježiti onako kako su zapisana u spisima okružnih ureda.

Gjurašić, „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnog katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome napatku iz 1820. godine”, 299.

6 Popis kompletnog katastarskog gradiva iz arhivskog fonda: Državni arhiv u Splitu (Hrvatska). HR-DAST-152 Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju – Dalmacija (dalje: HR-DAST-152-AMID) prvi put objavljuje Nataša Bajić-Žarko 2006. godine. Isti je dostupan i na mrežnim stranicama Državnog arhiva u Splitu.

Nataša Bajić-Žarko, *Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju. Katastar Dalmacije 1823.–1975., Inventar* (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, Split: Državni arhiv u Splitu, 2006.), 301-302, 735-736.

„Obavijesna pomagala, HR-DAST-152 Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju – Dalmacija”. *Državni arhiv u Splitu*, pristupljeno 6. rujna 2022. <https://www.das.hr/obavijesna-pomagala>.

7 U svojem dugogodišnjem istraživanju povijesti otoka Visa Nevenka Bezić Božanić bavila se i katastarskim gradivom iz Arhiva mapa za Istru i Dalmaciju: prema uvodnom dijelu Operata porezne procjene opisala je katastarsku općinu Vis i katastarsku općinu Komiža, donijela popis prezimena koja se spominju u upisnicima čestica zgrada i čestica zemlje te popis toponima koji su zabilježeni na katastarskim kartama.

Nevenka Bezić Božanić, „Katastar otoka Visa četrdesetih godina 19. stoljeća. Antroponimi i toponimi”, *Čakavska rič* 1 (2001), 5-20.

Vis – razvoj i prostorna obilježja naselja te ekonomske prilike pred austrijsku katastarsku izmjeru

Vis je četrdesetih godina devetnaestog stoljeća razvijeno naselje u dnu viškog zaljeva Sv. Jurja. Proteže se uz obalu u duljini većoj od jedne talijanske milje (1855,4 m). Takav dužobalni položaj i oblik naselja rezultat je kako zemljopisnih karakteristika viškog zaljeva tako i povijesnih okolnosti. Obala viškog zaljeva prema jugu, istoku i zapadu strmo se penje obroncima brda koja ga okružuju. Na njezinu najširem ravnom dijelu na jugoistoku zaljeva razvilo se zbijeno povijesno naselje Kut, a na jugozapadu u zaklonu poluotočića Prirovo pogodnom za sidrenje brodova drugo povijesno naselje, Luka.⁸ Za razliku od zbijenog Kuta, Luka je longitudinalno naselje koje prati liniju obale.

Od 12. stoljeća pa sve do 1789. godine otok Vis bio je u sastavu Hvarske komune. Formiranje naselja u zaljevu sv. Jurja povezano je s pohodom Katalonaca u službi napuljskog kralja Ferrantea, u kojem je 1483. godine spaljeno Velo Selo, dotad najvažnije i najveće naselje otoka koje se nalazilo u njegovoj unutrašnjosti, na mjestu današnjeg Podselja.⁹ Stanovnici Velog Sela nisu obnovili svoje naselje, nego su se nastanili na morskoj obali, u susjedstvu ljetnikovaca hvarskih plemićkih obitelji.¹⁰ Na neizgrađenom prostoru između Kuta i Luke na samoj je obali u 16. stoljeću izgrađena crkva Gospe od Spilica, koja je 1592. godine proglašena župnom crkvom otoka. Gradnjom te crkve povezana su dotad odvojena povijesna naselja, najprije simbolički, a potom, postepenom izgradnjom prostora između njih tijekom sedamnaestog i osamnaestog stoljeća, i fizički.

Jedna je od bitnih karakteristika Visa koju je zapazio i sastavljač Uvoda u Operat porezne procjene 1840. godine jest činjenica da naselje nema tržnice. Trguje se na brodovima. Trgovanje na brodovima, odnosno prodaja proizvoda na malim privatnim pristaništima karakteristična je za razdoblje u kojem je Vis bio u sastavu Hvarske komune. Hvarski plemići i zemljoposjednici slobodno su trgovali na privatnim pristaništima svojih ladanjsko-gospodarskih sklopova smještenih na samoj

8 Kao samostalno naselje Kut se spominje u spisima 15. i 16. stoljeća, a selo pod nazivom Luka zabilježeno je 1521. godine u Hektorovićevoj arhivu.

Nevenka Bezić Božanić, *Iz prošlosti Visa* (Zagreb: Matica Hrvatska, 2007.), 13, 14.

9 O pohodu Katalonaca i naseljavanju viškog zaljeva piše Grga Novak.

Grga Novak: *Vis – knjiga prva* (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1961.), 103-104.

10 Na razvoj ladanjsko-gospodarskih sklopova u viškoj luci te kasnosrednjovjekovnog naselja posebno je utjecala odluka Velikog vijeća Hvarske komune iz 1362. godine po kojoj se mošt može dovoziti i poslije prerađivati samo u Kutu i Luci.

Ambroz Tudor, „Ladanjska izgradnja Hvarske komune” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2008.), 71, 86-87.

morskoj obali. Stoga je rasprostiranje i širenje naselja u uvali Sv. Jurja rezultat takva načina života i trgovanja.

Nakon pada Venecije u doba prve austrijske uprave (od 1789. do 1805. godine) Vis je i nadalje ostao povezan s Hvarom u sklopu zajedničkog kotara. Početak 19. stoljeća obilježila je kratkotrajna francuska (od 1805. do 1811. godine) pa engleska uprava (od 1811. do 1815. godine). Za Napoleonovih ratova Vis je doživio prvu važnu urbanističku preobrazbu: izgrađeno je groblje uz župnu crkvu, a povijesna naselja Luka i Kut povezna su s grobljem dužobalnim putem. Na svojem istočnom potezu, na području Govea, taj je put odvojio stambeno-gospodarske sklopove uz more od njihovih vrtova i gatova s južne strane. U razdoblju engleske uprave Vis je postao gusarsko, krijumčarsko i obavještajno središte. U živoj trgovini koja se odvijala u viškoj luci sudjelovali su brojni doseljenici. Zahvaljujući trgovini povećalo se stanovništvo otoka te su u Visu izgrađene nove kuće, otvorene brojne gostionice i kavane.¹¹

Nakon kratkotrajna procvata početkom 19. stoljeća, u okrilju druge austrijske uprave, koja je nastupila engleskom predajom Visa austrijskoj komisiji 26. srpnja 1815. godine, zavladao je siromaštvo. Za austrijske je vlasti otok Vis imao ponajprije strateško značenje u borbi za prevlast na Jadranu. Stoga je već dvadesetih godina započelo pretvaranje sigurne viške luke u ratnu luku te transformacija naselja Vis iz trgovačkog u vojno središte.¹² Nekadašnje doseljenike, obrtnike i trgovce, zamijenili su vojnici, a Višani su se ponovo okrenuli vlastitim resursima – poljoprivredi i ribarstvu. Kao i na prostoru cijele Dalmacije poljoprivreda je bila i ostala osnovna privredna djelatnost domicilnog stanovništva. Usprkos promjenama koje su uslijedile nakon pada Venecije, u gospodarstvu Dalmacije zadržao se mletački kolonatski sustav i u prvim godinama druge austrijske uprave. Budući da je vlasnicima zemlje bilo najpovoljnije dati zemlju na obradu kolonu, težaku, oni su međusobno sklapali privatno-pravne odnose. Stoga je najveći dio poljoprivrednih površina usitnjen, što je bilo nepovoljno za poljoprivrednu proizvodnju.¹³

Stanovnici otoka Visa bavili su se i ribarstvom. Ipak, za većinu otočana ribarstvo je bilo samo dopunska djelatnost. Profesionalnih ribara bilo je zanemarivo malo jer je ulov srdela varirao. Katkad je bio obilan (1805. – 1815., 1820. – 1828., 1830. – 1838.), a katkad vrlo slab.¹⁴

Austrijske su vlasti napredak poljoprivrede smatrale bitnim preduvjetom za razvoj obrta i industrije. Stoga su okružni poglavari u svojim izvještajima o stanju

11 Frano Baras, „Vis u Napoleonovim ratovima”, *Mogućnosti* 3-4-5 (1982), 303.

12 Sanja Buble, „Gospina baterija u Visu”, *Vjesnik dalmatinskih arhiva* 3 (2022), 431-434.

13 Šime Peričić, *Gospodarske prilike Dalmacije od 1797. do 1848.* (Split: Književni krug Split, 1993.), 16, 19.

14 *Isto*, 60-61.

u svojem okrugu morali posebno elaborirati stanje poljoprivredne proizvodnje.¹⁵ U izvještaju koji je 1822. godine sastavio okružni poglavar Splita Heinrich Reha posebno poglavlje posvećeno je opisu glavnih mjesta Okruga Split, među kojima je i Vis kao sjedište viškog kotara (*Pretura di Lissa*). U Visu je tada živjelo 524 obitelji, odnosno 2480 stanovnika. Reha opisuje naselje od ukupno 316 kuća grupiranih u tri cjeline, Malu i Velu bandu u Luci te Kut, a dijeli ih neizgrađen međuprostor. Kuće se nižu uz jednu ulicu „ispresjecanu nekim trgovima”. U Visu postoji župna crkva, samostan reformiranih redovnika, kotarski ured, carinski ured, kotarski zatvor, zdravstveni odbor, povjerenstvo javne dobrotvornosti i načelnništvo. Prema Rehinoj ocjeni Višani su siromašni i često gladni iako raspolažu vrlo dobrim i prostranim zemljištem. Usprkos sigurnoj luci ne naginju plovidbi, pa imaju svega nekoliko brodica za prijevoz i za lov na srdele, glavnu hranu njihova opstanka.¹⁶

Katastarsko gradivo, izvor za istraživanje povijesno-prostorno razvoja grada Visa

U istraživanju povijesno-prostornog razvoja grada Visa, uz konzultaciju ostale katastarske građe koja se odnosi na katastarsku općinu Vis, posebno sam rabila: uvećanje lista IX i XV *Allegato in doppia Scalla alla Mappa Originale di Lissa 2.* iz 1834. godine koje u mjerilu 1 : 1440 prikazuje zapadni dio naselja (*Banda Piccola, Luca, Banda Grande* – Mala banda, Luka, Vela banda), uvećanje lista XVI *Allegato in doppia Scalla alla Mappa Originale di Lissa 1.* iz 1834. godine koje u mjerilu 1 : 1440 prikazuje istočni dio naselja (*Cut – Kut*) te zapadno od njega predjele Goveja (*Govea*), Levaman i Marasović (*Marassovich*), Zapisnik čestica zgrada iz 1835. godine (*Lissa. Protocollo delle Particelle degli Edifizij*), Zapisnik čestica zemlje iz 1835. godine (*Protocollo dei Terreni di Comune di Lissa*), Operat porezne procjene iz 1844. godine (*Operato Dell'Estimo censuario del Comune di Lissa*).¹⁷

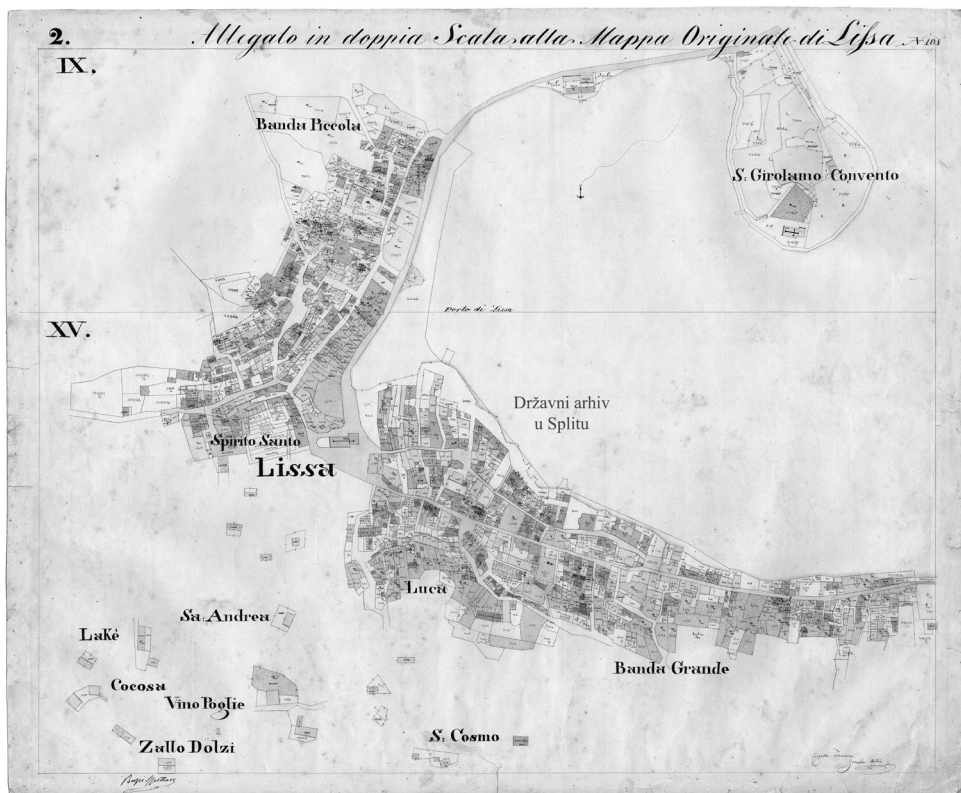
15 U vrijeme svojeg nastanka takvi su obavezni izvještaji odražavali prividnu brigu države za razvoj Dalmacije, iako ona nije imala namjeru provesti reforme koje bi pridonijele preobrazbi poljoprivrede i općemu napretku pokrajine.

Bernard Stulli, *Iz povijesti Dalmacije* (Split: Književni krug Split, 1992.), 535.

16 Uzrok siromaštvu Reha vidi u zaostalosti i lijenosti stanovnika koji su za engleske uprave Visom naučili dobro živjeti bez rada, kao utočište gusarima.

Heinrich Reha, *Splitski okrug 1822. godine / Izvještaj sastavio okružni poglavar Enrico Reha*; transkribirala, prevela i priredila Ljerka Šimunković (Split: Hrvatsko-talijanska kulturna udruga Dante Alighieri, 2016.), 192-194.

17 HR-DAST-152-AMID 700, k. o. Vis.

Slika 1. Katastarski plan iz 1834. godine koji u mjerilu 1 : 1440 prikazuje zapadni dio naselja Vis (HR-DAST-152-AMID 700, k. o. Vis, fog. IX, XV Allegato in doppia Scala alla Mapa Originale di Lissa).

Geometar Francesco Collanti iz Tržića autor je svih detaljnih listova te se potpisao u njihovu donjem desnom uglu. Točnost izmjere kontrolirao je Carlo Bruzzi, geometar iz Coma, koji se potpisao na svakom detaljnom listu u njegovu donjem lijevom uglu.¹⁸ Osim toponima na uvećanjima katastarskih listova IX, XV i XVI posebno su istaknute crkva Blažene Djevice Marije od Milosrđa (*Madona delle Grazie*) u središtu viške uvale, crkva Sv. Duha (*Spirito Santo*) na Maloj bandi te predio *Levaman* na kojem se planira gradnja Gospine baterije.¹⁹

18 Francesco Collanti i Carlo Bruzzi bili su sveučilišno obrazovani stručnjaci, diplomirani geometri, koji su sudjelovali u detaljnoj izmjeri Dalmacije.

Mirela Slukan Altić, „Povijest stabilnog katastra Dalmacije – u povodu 170. obljetnice Arhiva mapa za Dalmaciju (1834. – 2004.)”, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije* 19 (2003), 26.

19 Gradnja Gospine baterije završena je 1842. godine, a u vrijeme prvog katastarskog premjera započelo je formiranje parcele za njezinu gradnju.

Buble, „Gospina baterija u Visu”, 435-436, 445.

Slika 2. Katastarski plan iz 1834. godine koji u mjerilu 1 : 1440 prikazuje istočni dio naselja Vis (HR-DAST-152-AMID 700, k. o. Vis, fog. XVI Allegato in doppia Scala alla Mappa Originale di Lissa).

Prema Katastarskom i mjerničkom naputku (§321 – §344) numeriranje i protokoliranje zemljišnih i graditeljskih čestica provedeno je po završetku terenske izmjere i izrade katastarskih karata.²⁰ Osim za preciznost izmjere i kartiranja, geometar Collanti bio je zadužen i za točno utvrđivanje vlasnika zemljišnih i građevinskih parcela.²¹

U Zapisnik čestica zgrada katastarske općine Vis (*Protocollo degli Edifizii*) upisano je 1400 čestica te sadržava 70 listova. Numeriranje čestica kuća nije započelo u Visu kao najvećem općinskom naselju i središtu katastarske općine, nego u Podselju, i to počevši s česticom na kojoj se nalazi crkva sv. Marije.²² Stoga se na

20 Katastarski i mjernički naputak, §321 - §344.

Gjurašić, „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnog katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome naputku iz 1820. godine”, 329-330.

21 *Isto*, 299.

22 Naselje Vis nije jedino naseljeno područje u katastarskoj općini Vis. Dio stanovnika živi u unutrašnjosti otoka, na rubovima plodnih polja. Na području Podselje koje je smješteno u unutrašnjosti otoka, na sjevernom rubu Velog polja, tridesetih godina 19. stoljeća zapadno od crkve sv. Marije nalazi se nekoliko zaselaka: *Svetin*, *Svetinovich*, *Dolci*, *Ozretich*. Manji zaseoci i stambe-

području naselja Vis koje je prikazano na uvećanju listova IX, XV i XVI nalaze čestice kuća počevši od broja 251 do 1150, njih ukupno 899.²³ Veza između nizanja brojeva katastarskih čestica i njihova položaja u prostoru omogućuje uvid u način rada mjernika i popisivača. Tako je numeriranje građevinskih čestica u naselju Vis započelo česticom broj 251 u Kutu, južno od puta koji iz Kuta vodi na istok, u polja i vinograde na predjelima Zakutac (*Za Cutax*), Prizmen (*Prismen*) i Zlopolje (*Slo Pogle, Slopogle*). Brojevi se nadalje nižu prema sjeveru i istoku s istočne strane puta koji iz Kuta vodi prema crkvi sv. Jurja na sjeveroistočnom rtu viške uvale. Dalje od sjevera prema jugu i zapadu obuhvaćaju zapadni dio Kuta te se nadalje nižu rubom viške uvale prema zapadu, obuhvaćajući Luku i četvrt oko crkve sv. Duha pa prema sjeveru područje Male bande i poluotoka Prirovo.

U Zapisnik čestica zemlje katastarske općine Vis (*Protocollo dei Terreni*) upisano je 12 339 čestica zemlje te sadržava 617 listova.²⁴ Numeriranje čestica zemlje započelo je od Podselja, na predjelu *Pod Gospu*. Na području naselja Vis, koje je prikazano na uvećanjima listova IX, XV i XVI nalazi se 897 čestica zemlje. Kao i kod čestice kuća njihovi se brojevi nižu od Kuta prema zapadu i sjeveru.

Stanovništvo

Prema podacima iz katastarskoga gradiva godine 1840. na području katastarske općine Vis živjelo je 725 obitelji, odnosno 3617 stanovnika.²⁵ Broj obitelji koje su živjele u Visu mogao bi se približno odrediti prema kućnom broju koji je upisan u Zapisnik čestica zgrada u rubrici „Broj kuće” (*Numero delle Case*).²⁶ Stanovnici

no-gospodarski sklopovi većinom nazvani po obiteljima koje u njima žive smješteni su i na rubovima Pliskog polja, Dračeva polja, na području Podstražje i Zaravnice te na južnoj obali otoka u Milni, Brgujcu i Rudi.

23 U skladu §245 – §251 IV. odjeljka Katastarskog mjerničkog naputka određeno je da se pod jednom česticom kuće podrazumijevaju sve zgrade koje spadaju u jedno seosko gospodarstvo, uključivši i dvorišni prostor, odnosno kuća s okućnicom ako njihova zajednička površina nije veća od 25 četvornih hvati.

Gjurašić, „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnog katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome naputku iz 1820. godine”, 324.

24 U skladu s Katastarskim mjerničkim naputkom (§323) najprije su upisane sve čestice zemlje, redom od 1 do 11 980, zatim putevi, ulice, trgovi (od 11 981 do 12 320) i na kraju kanali i potoci (od 12 321 do 12 339).

Isto, 329.

HR-DAST-152-AMID 700, k. o. Vis, Zapisnik čestica zemlje iz 1835. godine.

25 Podatak je zabilježen u uvodnom dijelu Operata porezne procjene, §3 Stanovništvo (*Popolazione*). HR-DAST-152-AMID 700, k. o. Vis, Operat porezne procjene iz 1844. godine.

26 Kućni broj oznaka je kuće za stanovanje u kojoj živi njezin vlasnik. Kuća koja ima više vlasnika ima i više kućnih brojeva. Za razliku od numeriranja katastarskih čestica zgrada koje ima određenu

više općine bavili su se poljoprivredom, trgovinom i obrtima koji su zadovoljavali domaće potrebe. Zemljoradničke obitelji bavile su se i ribolovom kao dopunskom djelatnošću. U zapisnicima se za većinu vlasnika zemlje i kuća kao zanimanje navodi poljoprivrednik (*agricoltore, agricola*) i posjednik (*possidente*). Uz ime vlasnika zemlje navodi se i ime kolona (*colone*) koji ju obrađuje. Obiteljska prezimena posjednika zgrada i zemlje u Visu su: Andrić, Antičević, Bersatić, Bogdanović, Bradanović, Cvitanović, Dojmi, Farolfi, Jakša, Klarić, Kučić, Kuzmanić, Makjaveli, Lukšić, Marangunić, Marinković, Mazzoleni, Mustafić, Peribonio, Permo, Perica, Petrašić, Petrić, Pušić, Tomić, Tramontana, Sibiskini, Siminiati, Vidali, Vojković, Vuzio, Zakardin, Zamberlin i Zanela. Obiteljska prezimena kolona su: Devčić, Gizdavčić, Jurinović, Klarić, Marasović, Radišić, Ruljanović, Zagora i Visković.²⁷ Uz posjede fizičkih osoba koloni su obrađivali i zemlje samostana, župe i općine. U Zapisniku čestica zgrada na području naselja Vis navode se i obrtnici: zidari (*muratore* Comar Gaetano), kovači (*fabbro* Ozretich Matteo Giovanni), mornari (*marinajo* Devcich Nicolo, Tomich Vincenzo, Rugliancich Girolamo), liječnik (*dottore* Ostoich Don Giovanni) i svećenik (*sacerdote* Zambarlin Don Andrea). U uvodnom dijelu Operata porezne procjene navedeno je da na području katastarske općine djeluju i postolari, suknari, drvodjelci te trgovci, no oni u upisnicima nisu navedeni kao vlasnici kuća, odnosno zemlje. Prema matičnim knjigama vjenčanih, krštenih i umrlih u Visu je u prvoj polovici 19. stoljeća živjelo više obrtnika: klesara, soboslikara, brodograditelja, bačvara, kovača, kotlara, krojača, obučara, brijača, me-

prostornu logiku pa se brojevi čestica nižu po redosljedu koji se može pratiti na katastarskoj karti, određivanje kućnog broja zgrade (*Numero della Casa*) nije povezano s položajem zgrade u prostoru. Primjer za to su kućni brojevi niza kuća za stanovanje koje su položene jedna uz drugu na prostoru Govea: dok brojevi katastarskih čestica kontinuirano teku, kućni brojevi ne tvore niz. Kuća vlasnika *Tomich Simone Luigi di Simone* položena je na k. č. 573 i nosi kućni broj 186; kuća vlasnika *Baradanovich Nicolo q Nicolo* položena je na k. č. 574 i nosi kućni broj 398; kuća u vlasništvu *Voicovich fratelli q Stefano* i *Tomich Luigi q Simone* položena je na k. č. 575 i nosi kućne brojeve 82 i 187; kuća vlasnika *Doimi fratelli q Nicolo* položena je na k. č. 578 i nosi kućni broj 386; kuća u vlasništvu *Doimi Antonio e Giovanni* i *Siminiati Lorenzo* položena je na k. č. 580 i nosi kućne brojeve 189a i 428; kuća vlasnika *Dojmi Antonio e Giovanni* položena je na k. č. 581 i nosi kućni broj 189; kuća vlasnika *Zamberlin Don Andrea* položena je na k. č. 582 i nosi kućni broj 428. Isti primjer pokazuje da kućni brojevi nisu određeni ni po abecednom redu prezimena vlasnika. U budućim bi istraživanjima bilo zanimljivo otkriti na koji su način određeni kućni brojevi, uvažavajući činjenicu da su sve nekretnine istog vlasnika označene kućnim brojem zgrade u kojoj stanuje. Tako, npr., Nikola Dojmi na području Vele bande u Luci na k. č. 855 ima stambeno-gospodarski sklop, na k. č. 651 kuću za iznajmljivanje, na k. č. 709 dvije kuće za iznajmljivanje te na k. č. 708 tri kuće za iznajmljivanje. Na području Male bande ima vrtove na česticama zemlje broj 6894, 6895 i 6906. Svim tim nekretninama u Zapisnicima čestica zgrada i čestica zemlje pridružen je isti kućni broj, 386.

HR-DAST-152-AMID 700, k.o. Vis, Zapisnik čestica zgrada iz 1835. godine, Zapisnik čestica zemlje iz 1835. godine.

²⁷ Isto.

sara, pekara.²⁸ Neki od njih nisu bili Višani, nego doseljenici, pa je moguće da nisu imali nekretnine u Visu, nego su živjeli u kućama za najam. Ipak, čini se kao da su svi stanovnici koji su imali ma i najmanji komadić zemlje na koji se obračunavao porez bili upisani kao poljoprivrednici, bez obzira na to što su se bavili drugim načinom privređivanja (obrtnom ili ribarstvom), a njihov je poljoprivredni proizvod bio dostatan samo za prehranu vlastite obitelji. Stoga se iz katastarskoga gradiva ne dobiva potpuna slika o zanimanju stanovništva.

Struktura naselja, stanje prema Zapisnicima čestica zgrada i čestica zemlje iz 1835. godine

Javne zgrade

Vis je sjedište kotara i glavno mjesto katastarske općine pa se u njemu nalaze sud i gradska loža (k. č. 507, *Loggia pubblica*), zatvor (k. č. 508 *Casa ad uso di carcere a due piani*) i Zdravstveni ured s carinarnicom (k. č. 862, *Officio Sanitario e Doganale*). Gradska je loža u vlasništvu Općine Vis, *Commune di Lissa*, a zgrada je zatvora državno vlasništvo, *I.R. Erario*. Smješteni su na trgu u Kutu. Zdravstveni ured sa carinarnicom državna je zgrada na samoj obali u Luci. U Visu ne postoji školska zgrada, muška osnovna škola djeluje u privatnim kućama, a djeci se daje i gimnazijska poduka.²⁹

Vojne zgrade

Na položaju Veli mir, između zadnjih kuća Male bande i poluotočica Prirovo, nalazi se barutana s malim pristaništem (k. č. 1143 *Due Case ad uso di polvereria con Corte* i k. č. 1144 *Molo*), a sjeverno od nje, na čestici 1145, stražarnica (*Casa ad uso di Guardia*).³⁰ Sve su vojne zgrade u vlasništvu države. Izvan naselja dvije su kasarne: jedna u nekadašnjoj engleskoj utvrdi George III na zapadnoj, a druga na poluotočiću Sv. Jurja na istočnoj obali viškog zaljeva. U vrijeme rada na katastarskoj izmjeri Vis prerasta u ratnu luku i u njega se doseljavaju vojnici iz svih

28 Nevenka Bezić Božanić, *Povijest stanovništva u Visu* (Split: Književni krug Split, 1988.), 196-206.

29 Podatak je zabilježen u uvodnom dijelu Operata porezne procjene, §1 Topografija (*Topografia*). Prva škola u Visu izgrađena je uz more sred južne obale viškog zaljeva tek 1901. godine. HR-DAST-152-AMID 700, k.o. Vis, Operat porezne procjene iz 1844. godine. Nevenka Bezić Božanić, „Spomenici najnovijeg doba na otoku Visu”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 17 (1968), 266.

30 Imanje na položaju Veli mir nekad je pripadalo Višaninu Antoniju Kargotiću. Otkupljeno je i preuređeno u barutanu prema nacrtu iz 1833. godine. Austrijski državni arhiv, Ratni arhiv (Austrija) At – OeStA/KA KPS GPA Inland C III α) Lissa Nr. 55.

krajeva pod austrijskom vlašću, a brojni vojnici i vojna komanda smještaju se i u privatnim kućama.³¹

Sakralne građevine; crkve

Na području naselja nalaze se tri crkve, samostan franjevac konventualaca s crkvom sv. Jerolima i jedna privatna kapela. Uz svoju primarnu ulogu zadovoljavanja duhovnih potreba stanovništva, crkve su bile sjedišta društvenog života Visa. Iz položaja triju viških crkava „čita” se i povijest Visa kao naselja: svako od dvaju povijesnih naselja, Kut na istoku i Luka na zapadu, ima svoju crkvu, dok je župna crkva izgrađena sred južne obale zaljeva, između njih. U Kutu se nalazila i crkvice posvećena Gospi od Krunice, no ona u vrijeme izrade katastra nije u kultu iako je bila zaobilježena u Zapisniku čestica zgrada i na uvećanju lista XVI katastarske izmjere.³²

Crkva sv. Ciprijana i Justine u Kutu (*Chiesa sotto il titolo di S. Cipriano e Sta Giustina*) nalazi se na čestici zgrade broj 505, površine 45 čhv.³³ Ta je crkva označena kućnim brojem 167 (*S. Cipriano Chiesa Filiala*), a u njezinu su vlasništvu dvije gospodarske zgrade s dvorištem (k. č. 504 površine 45 čhv i k. č. 551 površine 54 čhv).³⁴

Crkva Sv. Duha (*Chiesa sotto il titolo dello Spirito Santo*) zauzima česticu 933 površine 111 čhv. Položena je na zapadnom dijelu Luke, na spoju Vele i Male bande.³⁵

Župna crkva Blažene Djevice Marije od Milosrđa (*Chiesa Parrocchiale sotto il titolo della B.V. della Grazie*) nalazi se na katastarskoj čestici broj 612 površine 363

31 Privatne kuće korištene su za smještaj vojnika uoči i za vrijeme Viškog boja 1866. godine.

Petar Kuničić, *Viški boj* (Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1892.), 28.

32 Crkvice je na karti naznačena simbolom, križem. U Zapisniku čestica zgrada iz 1835. godine parcela k. č. 369 opisana je kao crkva Gospe od Krunice, gospodarska kuća i dvorište (*Chiesa della Madonna del Rosario, Casa economica, Corte*). U rubrici Ime i prezime vlasnika stoji: *Pechiarovich Gregorio q Michele, Demanio I.R. fu Convento Girolamo*, što bi moglo značiti da je parcela nekad bila u vlasništvu samostana sv. Jerolima, a sada je u suvlasništvu Pećarević Đura pok. Miha i države. Cvito Fisković navodi da se radi o nekadašnjoj crkvi sv. Vicka sagrađenoj uz kuću hvarskih dominikanaca koja se spominje u 16. stoljeću. Dominikanci su dopuštenjem hvarskog kneza 1462. godine na općinskom zemljištu u Kutu sagradili kuću i uredili vrt. U crkvi su se obavljali vjerski obredi sve do 1798. godine kada ih je zabranio biskup Stratico. U spisu pohoda generalnog vikara N. Zudeniga 1816. godine ta se crkvice spominje kao zapuštena.

Cvito Fisković, „Spomenici otoka Visa od IX. do XIX. stoljeća”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 17 (1968), 124-125.

33 Crkva sv. Ciprijana i Justine u Kutu izgrađena je u baroknom stilu sredinom 18. stoljeća na mjestu starije, gotičke crkvice iz 15. stoljeća.

34 Površine čestica izražene su u službenim donjoaustrijskim mjerama za površinu, pod nazivom *klafter* i *juger*: 1 *klafter*, odnosno četvorni hvat (čhv), iznosi 3,59 m², a 1 *juger*, odnosno 1 jutro iznosi 1600 čhv, odnosno 5755 m². Zlatko Herkov, „Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu (I. dio)”, *Zbornik Historijskog instituta JAZU* 7 (1974), 83.

35 Crkva Sv. Duha izgrađena je na prijelazu iz 17. u 18. st. u zapadnom dijelu viškog zaljeva. Po njoj je koncem 18. stoljeća nazvan trg na kojem se nalazi.

Fisković, „Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća”, 141-144.

čhv, koja uz crkvu obuhvaća i mali trg (*piazzale*).³⁶ Crkva označena kućnim brojem 409 pripada viškoj općini (*Comuna di Lissa*). U posjedu te crkve (*Lissa Chiesa Parrocchiale*), a neposredno uz zgradu crkve, kuća je za iznajmljivanje s dvorištem i malom oranicom (k. č. 611, površine 86 čhv). Crkvi pripada i kuća za iznajmljivanje s dvorištem u Kutu (k. č. 292 površine 24 čhv) te kuća za iznajmljivanje s dvama dvorištima u Luci (k. č. 813 površine 9 čhv). U vlasništvu Župe (*Lissa Beneficio Parrocchiale*, kućni broj 245) imanje je župnika na području Vele bande koje se sastoji iz prostrane kuće za stanovanje, gospodarske zgrade i dvorišta (k. č. 649 površine 56 čhv) te još jedne kuće za stanovanje (k. č. 802, površine 16 čhv) i dvorišta (k. č. 801 površine 2 čhv), također u Veloj bandi.

Uz svoju kuću na Luci (k. č. 832, *Casa d'abitazione con Mica Capella e due Corti*) obitelj Lukšić (*Luxio*) ima malu kapelu.³⁷

Sakralne građevine; Franjevački samostan sv. Jerolima

U posjedu Franjevačkog samostana sv. Jerolima (*R.R.P.P. minori conventuali*) crkva su sv. Jerolima (k. č. 1147, površine 72 čhv), samostanska kuća s dvorištem i dvije gospodarske zgrade (k. č. 1148, površine 81 čhv), dvorište (k. č. 1149, površine 22 čhv) i mala kuća za stanovanje s dvorištem i pašnjakom (k. č. 1146, površine 2 čhv). Usto samostanski povrtnjak i voćnjak (čestica zemlje 7160, površine 320 čhv) i vinograd (č. zem. 7154, površine 1 jutro i 561 čhv) neposredno uz samostansku zgradu. Uz vinograd je mala oranica (čestica zemlje 7153, površine 119 čhv) koju obrađuje kolon Fanno Antonio q. Marco, te pašnjak sa šumom (čestica zemlje 7163, površine 138 čhv), kojim se također kao kolon služi Fanno Antonio q. Marco. Posjed samostana zauzima gotovo cijeli poluotok Prirovo.³⁸ Uz samostan je i groblje s mrtvačnicom.³⁹

36 Crkva Blažene Djevice Marije od Milosrđa poznatija je pod nazivom Gospe od Spilica. Izgrađena je u prvoj polovici 16. st. na obali između Kuta i Luke u Visu. Biskup Cedulin proglasio ju je župnom crkvom otoka 1592. godine što je do tada bila crkva sv. Marije u Velom Selu. Podizanjem te crkve spojena su dva povijesna viška naselja, Kut i Luka. Tudor, „Ladanjska izgradnja prostora Hvarske komune”, 72.

Izvorno jednobrodna, u 18. st. postala je trobrodna povezivanjem prigrađenih kapela.

37 Sklop bogate hvarske obitelji Lukšić izgrađen je 1783. godine u Luci. Kuća Vicka Lukšića opljačkana je 1806. godine u ruskom neuspješnom pokušaju osvajanja otoka Visa. Tada je iz nje odnesen sav vrijedan inventar uključujući crkveni pribor i posvećene vaze iz obiteljske kapelice. Uz katastarski zapis taj je događaj koji opisuje Dinko Foretić jedini spomen privatne kapele u Visu. *Isto*, 81, 91.

38 Sklop Franjevačkog samostana sv. Jerolima na poluotočiću Prirovo u Visu sagrađen je početkom 16. st. na temeljima rimskog teatra čiji su zidovi vidljivi u podrumu i temeljima samostanske zgrade.

39 Mrtvačnica na čestici 1150, *Casa ad uso di deposito dei cadaveri*, u vlasništvu je više općine. HR-DAST-152-AMID 700, k.o. Vis, Zapisnik čestica zgrada iz 1835. godine.

Kuće za stanovanje, stambeno-gospodarski sklopovi i kuće za iznajmljivanje

Od 899 čestica zgrada u naselju Vis na kuće za stanovanje i kuće za iznajmljivanje odnosi se njih 528 (58,7 %). Među njima je 456 kuća za stanovanje (*Casa d'abitazione*) i 72 kuće za najam (*Casa d'affitto*). U rubrici Zapisnika čestica zgrada koja se odnosi na karakteristike čestice (*Qualita*) svaka se pojedina čestica pobliže opisuje pa saznajemo radi li se samo o zgradi, zgradi s jednim ili nekoliko dvorišta, zgradi s dvorištem i jednom ili više pomoćnih građevina ili o čitavom domaćinstvu, odnosno stambeno-gospodarskom sklopu. Od pomoćnih građevina nabrajaju se cisterne, staje, konobe i spremišta, sjenik, krušne peći, a često se u dvorištima nalaze i ruševine.⁴⁰ Budući da zgrada zajedno s okućnicom, odnosno s dvorištem i svim građevinama koje su sastavni dio jednog gospodarstva tvori jednu katastarsku česticu, površina zgrade (građevine) i površina katastarske čestice se najčešće ne poklapaju.

Prema §344 Mjerničkog naputka u Zapisnik čestica zgrada trebalo je upisati katnost kuće.⁴¹ No to pravilo u Visu nije dosljedno provedeno. Većina kuća je opisana kao „kuća za stanovanje”, *Casa d'abitazione*, bez oznake broja katova. U opisu se navode i katnice (*Casa d'abitazione ad un piano*) na 41 parceli, dvokatnice (*Casa d'abitazione a due piani*) na 31 parceli, 5 trokatnica (*Casa d'abitazione a tre piani*) i samo jedna prizemnica (*Casa d'abitazione a pianterreno con Corte e forno* na čestici broj 588 na Govei). Uz izuzetak četiriju katnica i jedne trokatnice gotovo sve kuće za iznajmljivanje (*Casa d'affitto*) upisane su bez oznake katnosti. Upis bez naznake katnosti mogao bi značiti da se radi o prizemnicama s obzirom na to da su sve pomoćne građevine, koje su bile mahom prizemnice, upisane bez pobliže oznake katnosti (prizemnica, *a pianterreno*). Tipična viška kuća za stanovanje tog je vremena katnica koja se sastoji iz konobe u prizemlju i stambenih prostorija s kuhinjom na katu. Česte su kuće sa sobom (sobama) na katu i kuhinjom u potkrovlju. U Visu kao središtu katastarske općine i središtu trgovanja katkad je u prizemlju bila radionica ili dućan. Veličina, odnosno katnost kuće može se tek naslutiti iz bilješke u rubrici Napomena (*Oservazione*) u kojoj je naznačen broj prostora (stambenih, gospodarskih). Značenje upisa bez oznake katnosti provjerila sam za nekoliko kuća koje se prema arhitektonskim obilježjima nisu mijenjale od vremena gradnje do danas te su zbog svoje spomeničke vrijednosti upisane u Registar kulturnih dobara RH. Kuća u Luci (k. č. 802) katnica je s konobom u prizemlju (dio konobe je poslije preuređen u dućan s vratima na koljeno), sobom na katu i kuhinjom s ložištem u potkrovlju. U Zapisniku čestica zgrada iz 1835. godine opisana je kao *Casa d'abitazione*. U rubrici Napomena Zapisnika stoji *Casa con due locali*, dakle, kuća s dvama stambenim prostorima, jednim

40 Više od polovice kuća za stanovanje ima dvorište, njih dvjesto trideset i šest. A dvorište ima i četrdeset i jedna kuća za najam.

41 Gjurašić, „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnog katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome naputku iz 1820. godine”, 330.

na katu, a drugim u potkrovlju.⁴² Slično je i s kućom obitelji Macchiavelli u Kutu, koju katastar bilježi kao kuću za stanovanje, bez oznake katnosti.⁴³ Ta je katnica s potkrovljem izgrađena u renesansno-baroknom slogu 16. i 17. stoljeca kao ladanjska kuća hvarske obitelji Prdvarić.⁴⁴ I stambeno-gospodarska katnica sklopa Jakša u Kutu do danas je zadržala svoje izvorne graditeljske značajke.⁴⁵ U Zapisniku čestica zgrada također je opisana kao *Casa d'abitazione*, bez oznake katnosti. Ti primjeri pokazuju da se u analizi naselja u pogledu katnosti građevina ne možemo osloniti samo na podatke iz katastarskoga gradiva. Za takvu analizu potrebno je istražiti svaku građevinu posebno uvažavajući kako njezine građevinske i stilske karakteristike, tako i arhivsku građu koja se odnosi na povijest građenja, ako postoji.

Porez na zgrade za stanovanje obračunavao se po njihovoj kapitalnoj vrijednosti, to jest prema površini zemlje na kojoj zgrada leži, odnosno, prinosu koji bi se ostvario da se česticom koristilo u poljoprivredne svrhe, a porez na zgrade za iznajmljivanje računao se prema visini najamnine koju zgrada ostvaruje ili bi mogla ostvariti.⁴⁶ Mjernici i upisivači su kod izrade katastra strogo vodili računa o točnosti izmjere čestica, točnosti upisa njihove površine te upisa imena njihovih vlasnika (posjednika) kao poreznih obveznika. U procjeni visine poreza katnost građevina nije bila bitan podatak. Možda je upravo stoga podatak o katnosti građevina u katastarskoj građi Visa nepouzdan.

Dvorišta i gospodarske građevine

U strukturi naselja brojne su i čestice sa samostalnim gospodarskim građevinama, ponegdje okružene gospodarskim dvorištima: šezdeset i četiri staje (*stalla, stalla*

42 Kuća na čestici 802 bila je u vlasništvu viške župe (*Lissa Beneficio Parrocchiale*). Prema stilskim obilježjima gotičkog sloga Cvito Fisković smatra je najstarijom građevinom u Visu. S obzirom na to da je sačuvana u svojem izvornom obliku, s gospodarstvom u prizemlju, a stambenim prostorom na katu i u potkrovlju, navodim je kao primjer tumačenja pojma *locale* koji bi trebalo tumačiti kao prostor, a ne prostorija (soba), radionica ili dućan.

Fisković, „Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća”, 182-183.

Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu (Hrvatska). Konzervatorski elaborati – Vis, Sanja Buble: „Kuća u viškoj Luci, Konzervatorska studija k. č. zgr. 801 i 802 k.o. Vis u Visu.” (2022).

43 Kuća na čestici 449a i 449b koju su dijelila braća Macchiavelli Nicolo q. Nicolo i Macchiavelli Giorgio Domenico q. Nicolo opisana je kao *Casa d'abitazione con 2 Corti e Ruina*. U Napomeni je objašnjeno da se sastoji iz 2 kuće: a *Casa con un locale* i b *Casa con un locale*, dakle dva stambena prostora.

HR-DAST-152-AMID 700, k.o. Vis, Zapisnik čestica zgrada iz 1835. godine.

44 Fisković, „Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća”, 194-195.

45 Ljetnikovac Jakša izgrađen je tijekom 17. i početkom 18. stoljeća kao najvažniji i najbolje sačuvan ladanjsko-gospodarski sklop otoka Visa iz razdoblja hvarske komune. Tudor, „Ladanjska izgradnja prostora hvarske komune”, 74.

46 Gjurašić, „Zemljišna izmjera i ustroj Stablnoga katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevom patentu iz 1917. godine i Katastarskome i mjerničkome naputku iz 1820. godine”, 293.

Slika 3. Stambeno-gospodarski sklopovi; građevna struktura Kuta prema Upisniku čestica zgrada iz 1835. godine: kuće za stanovanje i kuće za iznajmljivanje označene su crnom bojom; gospodarske kućice, konobe, spremišta, staje i krušne peći označene su tamnosivom bojom; dvorišta su označena svjetlosivom bojom (crtež: Sanja Buble, 2013.).

*con corte, stalla con cisterna, stalla con cisterna e piccolo pascolo, stalla con economica), sedam konoba (cantina, cantina con corte, cantina e stalla), sedam gustirni (cisterna, terrazza con cisterna), dvadeset i sedam gospodarskih kućica (casa d'uso, casa economica, casa economica con corte), šest krušnih peći (forno), dva tijeska za masline (torchio).*⁴⁷

47 Prema Katastarskom mjerničkom naputku (IV. odjeljak, §246) gospodarske zgrade upisivane su kao zasebne čestice kada su bile odvojene od gospodarstva kojemu pripadaju.

Brojne su i čestice dvorišta, zajedničkih gospodarskih dvorišta (*corte promisqua*) te dvorišta s različitim vrstama gospodarskih građevina (spremište, konoba, staja, gustirna, gospodarska zgradica).⁴⁸ Dvorišta i gospodarske građevine zauzimaju u strukturi naselja čak dvjestopedeset i pet katastarskih čestica zgrada (više od 28 % ukupnog broja čestica zgrada).

Poljoprivredne površine

U strukturi naselja prikazanoj na uvećanju lista IX, XV i XVI ističu se brojne poljoprivredne površine: vrtovi, vinogradi, pašnjaci pa i oranice. Vrtovi su smješteni u neposrednoj blizini kuća i dvorišta, a na području Male bande i na potezu uz more.

Vlasnici nekretnina u Visu

Vlasnici kuća i čestica zemlje unutar naselja Vis bili su zemljoradnici, posjednici, crkva, samostan, općina i država.

U Zapisniku čestica zgrada navodi se 156 prezimena. Većina njih pripada Višanima, no nekretnine u Visu imali su i doseljenici s otoka Brača, iz Hvara, Jelse i Vrboske na otoku Hvaru, Skradina, Trogira, susjedne Komiže pa čak i iz Beča.⁴⁹ Budući da mnogi stanovnici imaju isto prezime, a često i ime, uz njihovo ime navedeno je ime oca (npr. *Giaxa Girolamo q. Vincenzo* i *Giaxa Girolamo q. Antonio*; q. je kratica od *quondam*).

Neki vlasnici kuća zabilježeni su imenom, prezimenom i nadimkom, a neki samo nadimkom. Tako su brojni vlasnici nekretnina koji su pripadali rodu Ilića u Maloj bandi zabilježeni po nadimku *Fanno*, *Fano*, odnosno po tome kako su ih u Visu tada zvali.⁵⁰ Od posjednika jedino je Hvaranin *de Giaxa Franco* q.

Gjurašić, „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnoga katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevom patentu iz 117. godine i Katastarskome i mjerničkome napatku iz 1820. godine”, 324.

48 Dvorišta su upisana kao zasebne čestice u onim slučajevima kada njihova površina prelazi 25 četvornih hvati. Takvih u Visu ima čak sto četrdeset i dva.

Gjurašić, „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnoga katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevom patentu iz 117. godine i Katastarskome i mjerničkome napatku iz 1820. godine”, 322.

49 Nevenka Bezić Božanić nabraja niz prezimena i porijeklo (*domicilio*) vlasnika kuća i zemljišta na području cijele katastarske općine Vis.

Bezić Božanić, *Iz prošlosti Visa*, 52-53.

50 Nadimak Fannò povezan s prezimenom Ilijić spominje se 1686. godine, a uz prezime Ilić u popisu kolona iz Katastika samostana na Prirovu 1748. godine.

Nevenka Bezić Božanić, „Toponimi posjeda i antroponimi najstarije viške bratovštine”, *Čakavska rič* 2 (1986), 17.

Nevenka Bezić Božanić, „Nazivi zemljišta, naselja i njihovih stanovnika na otoku Visu u XVII i XVIII stoljeću”, *Čakavska rič* 1 (1985), 132.

Gioachino zabilježen svojom plemićkom titulom. Uz hvarsku plemićku obitelj Jakša (*de Giaxa*), među posjednicima se ističu pripadnici više obitelji Jakša (*Giaxa*) i Farolfi koje imaju kuće i zemljišta u Kutu, obitelji Machiavelli te obitelji Dojmi, Radošić (*Radossio*), Tramontana, Bartučević (*Bartucevich*) i Simniatti koji imaju imanja u Luci. Vlasnici nekretnina u Visu bili su mahom muškarci. Prema zapisniku čestica zgrada iz 1835. godine od 861 čestice zgrada koje su u posjedu fizičkih osoba njih 449 (89,44 %) je u vlasništvu muškaraca, a 53 (10,56 %) čestice pripadaju ženama. Od toga su jedine vlasnice 27 čestica, a suvlasnice njih 26.

Organizacija prostora

Kuće za stanovanje s dvorištima i brojnim gospodarskim građevinama, odnosno stambeno-gospodarski sklopovi, okruženi su poljoprivrednim parcelama: u neposrednoj blizini vrtovima s voćem i povrćem, a na rubu naselja vinogradima i oranicama. Takva rahla struktura naselja karakteristična je za seoske sredine pa se i bez uvida u zanimanje vlasnika parcela može zaključiti da se Višani uglavnom bave poljoprivredom.

Organizacija prostora kakva je zabilježena u prvoj katastarskoj izmjeri dokumentira Vis kao naselje koje se sastoji iz triju međusobno različitih cjelina: Male bande na zapadnoj obali zaljeva čije su kuće i dvorišta „leđima” okrenute obali i vrtovima sjeverno i zapadno od crkve Sv. Duha, longitudinalno razvijene Vele bande, Luke, s ulicama i kućama položenim paralelno sa slojnicama brdovita obronka na južnoj obali uvale te organski razvijenog povijesnog naselja Kut s trgom i uređenom obalom javnog karaktera na istoku. Sred južne obale zaljeva župna je crkva čijom se izgradnjom u prošlosti nastojalo povezati povijesna naselja, no pojas istočno i zapadno od nje tek je uzak niz kuća podignutih uz glavnu (i jedinu) uzmorsku komunikaciju. Središnji dio Visa uz župnu crkvu naziva se Marasović (toponim je upisan samo u kartu koja prikazuje istočni dio Visa). Zapadno od njega predio je Smiderevo, koji graniči s Velom bandom u Luci. Istočno od Marasovića predjeli su Levaman i Govea, koja graniči s Kutom. Granice između viških predjela nisu jasno određene.⁵¹

Malu bandu tvore dvije manje aglomeracije međusobno odijeljene obradivim površinama. Sastoje se iz domaćinstava koji uz kuće za stanovanje i dvorišta kao radni prostor na otvorenom sadržavaju i niz gospodarskih građevina. Neposredno uz izgrađenu strukturu te uz morsku obalu vrtovi su u kojima se uzgajalo povrće

51 Nazivi predjela u središnjem dijelu naselja nisu upisani u katastarsku kartu koja prikazuje zapadni dio naselja, ali su naznačeni u Zapisniku čestica zemlje iz 1835. godine.

Slika 4. Organizacija prostora na Maloj bandi prema Zapisnicima čestica zgrada i čestica zemlje iz 1835. godine: kuće za stanovanje i kuće za iznajmljivanje te gospodarske građevine označene su crnom bojom, dvorišta svjetlosivom bojom, a poljoprivredne površine – vrtovi, vinogradi, pašnjaci i oranice tamnijom sivom bojom (crtež: Sanja Buble, 2013.).

za svakodnevnu prehranu, a zapadno su vinogradi i pašnjaci s voćem (uzgajali su se agrumi, smokve, rogač, rijetko masline). Izgrađena struktura zajedno s vinogradima i pašnjacima na obroncima Bandirice i vrtovima na pojasu uz more tvori jedinstveni prostor rada i življenja. Sklopovi rodbinski povezanih obitelji istog prezimena smješteni su jedan uz drugi. Tako su na sjevernom dijelu Male bande imanja roda Radišića, a na južnoj roda Fanno (Ilić). Veće poljoprivredne parcele koje okružuju

Slika 5. Sklopovi rodbinski povezanih obitelji istog prezimena u Maloj bandi smješteni su jedan uz drugi: na sjevernom su dijelu imanja roda Radišića, a na južnom roda Fanno, odnosno Ilić; stanje 1835. godine (crtež: Sanja Buble, 2013.).

obiteljska gospodarstva Male bande pripadaju posjednicima, crkvi i samostanu. Područje Male bande 1834. godine živi životom viškog sela te je zadržalo prostornu organizaciju nastalu tijekom 18. stoljeća.⁵²

Velu bandu karakterizira gušća izgradnja na zapadnom dijelu i uz more. Tu se parcele ispunjene kućama nižu uz komunikaciju paralelnu s obalom, dok je na jugu i na istoku rahlija graditeljska struktura stambeno-gospodarskih sklopova okruženih vrtovima. Na nju se nastavljaju pašnjaci i obradive parcele na kojima se uzgajaju žitarice te vinogradi položeni na južnim padinama u zaleđu naselja.

Uz kuće za stanovanje u Luci brojne su kuće za iznajmljivanje te obrtničke radionice. Većina stambeno-gospodarskih posjeda i kuća koje se iznajmljuju u tom dijelu naselja je u vlasništvu bogatih posjedničkih obitelji (Dojmi, Sibiskini, Bradanović, Bartučević, Pušić i Simniati). Domaćinstva zemljičarskih obitelji smještena su na samom rubu aglomeracije. Kao na Maloj bandi sastoje se iz kuća za stanovanje, dvorišta i gospodarskih kuća među kojima se posebno navode one u kojima su smješteni turnjevi za grožđe. Brojne kuće za iznajmljivanje na

52 Područje Male bande naseljava se u 18. stoljeću: na najstarijoj veduti viškog zaljeva iz 17. stoljeća koja se čuva u Archivio di Stato di Venezia zabilježena su dva povijesna viška naselja, Kut i Luka, dok je prostor na zapadnoj strani zaljeva neizgrađen. Vedutu donosi A. Tudor. Tudor, „Ladanjska izgradnja Hvarske komune”, 72, 86, Tabla IX, sl. 2.

Slika 6. Organizacija prostora na Velj bandi u Luci prema Zapisnicima čestica zgrada i čestica zemlje iz 1835. godine: kuće za stanovanje i kuće za iznajmljivanje te gospodarske građevine označene su crnom bojom, dvorišta svjetlosivom bojom, a poljoprivredne površine – vrtovi, pašnjaci i oranice tamnijom sivom bojom (crtež: Sanja Buble, 2013.).

području Vele bande nikle su početkom 19. stoljeća kada je viška luka za vrijeme engleske uprave prihvaćala brojne doseljenike. U ranim godinama austrijske uprave te su kuće napučene novim stanovnicima – doseljenim činovništvom i vojnicima.

Na području Luke bile su i gostionice i kavane te trgovina o kojima govori uvod u Operat porezne procjene iako se u Zapisniku čestica zgrada ne navodi u kojim su se kućama nalazile. Tu su bile i brojne obrtničke radionice, a uz to lučki zdravstveni

Slika 7. Kuće za stanovanje (sivo) i kuće za iznajmljivanje (crno) na Velj bandi u Luci 1835. godine (crtež: Sanja Buble, 2013.).

ured i državne ustanove. Luka je početkom 19. stoljeća preuzela funkciju gradskog središta. Brodovi pristaju na njezinoj zapadnoj strani zaklonjenoj poluotočićem Prirovo, a na neizgrađenom potezu između Prirova i Male bande barutana je sa svojim pristaništem. Parcele smještene neposredno uz more opisane su kao neobradive (*incolto*), ponegdje kao stjenovite površine ili žala (*sasso nudo*), što kazuje da je zadržana prirodna konfiguracija obale. Samo u zapadnom dijelu Luke one su u vlasništvu viške općine, dok je istočni dio obale Vele bande s malim gatovima i pristaništima, sve do crkve Gospe od Spilica i dalje do Kuta u privatnom vlasništvu.

Slika 8. Organizacija prostora u Kutu prema Zapisnicima čestica zgrada i čestica zemlje iz 1835. godine: kuće za stanovanje i kuće za iznajmljivanje te gospodarske građevine označene su crnom bojom, dvorišta svjetlosivom bojom, a poljoprivredne površine – vrtovi, pašnjaci, vinogradi i oranice tamnijom sivom bojom (crtež: Sanja Buble, 2013.).

Na području Kuta početkom 19. stoljeća prepoznaju se elementi ladanjske stambene arhitekture ranijih razdoblja. U središnjem dijelu Kuta i uz obalu najveći broj kuća i zemlje imaju posjednici, obitelji Jakša i Farolfi. U Kutu ima i kuća za iznajmljivanje iako ih je ovdje manje negu u Luci. Trgovi i uređena obala kao javni prostor u vlasništvu viške općine daju Kutu urbana obilježja, iako rub aglomeracije tvore seoska gospodarstva zemljoradničkih obitelji okružena poljoprivrednim po-

vršinama i prostorno smještena, tako da su sklopovi rodbinski povezanih obitelji istog prezimena smješteni jedan uz drugi.

Slika 9. Kuće za stanovanje (sivo) i kuće za iznajmljivanje (crno) u Kutu 1835. godine (crtež: Sanja Buble, 2013.).

Slika 10. Nekretnine posjednika u Kutu 1835. godine; na lijevom su crtežu posjedi Farolfjevih, a na desnom Jakšinih (crtež: Sanja Buble, 2013.).

Život Visa u drugoj polovici 19. stoljeća

Tijekom ratnih priprema uoči odlučujuće bitke između Austrije i Italije koja će se odigrati 1866. godine i u kojoj će Austrija u Viškom boju potvrditi svoju prevlast na istočnoj obali Jadrana, na otoku Visu živjeli su vojnici iz svih krajeva Monarhije. U jeku ratnih priprema Austrija nije poduzela ništa na dobrobit stanovnika Visa, odnosno Dalmacije. Uspješniji plasman dalmatinskog, pa tako i viškog vina na strana tržišta nije bio rezultat brige austrijskih vlasti, nego stjecaj okolnosti na svjetskom tržištu: sredinom stoljeća zbog bolesti vinove loze u Italiji povećao se izvoz dalmatinskih vina u Veneciju i druge luke na talijanskoj obali.⁵³ Istovremeno su bolesti vinove loze napale i francuske vinograde. Velika potražnja za vinom potaknula je težake na zamjenu drugih prehrambenih kultura u korist vinove loze. Stoga su ekonomske prilike bile teške u godinama slaba prinosa grožđa, a u vrijeme loša ulova srdela vladala je i glad. Tih su se godina u Vis uvezile sve vrste žita, meso, ulje i industrijska roba.⁵⁴ Od 1852. godine počeo se primjenjivati novi porezni sustav koji je siromašnom stanovništvu postao još veći namet od prijašnje desetine.⁵⁵

53 Stulli, *Iz povijesti Dalmacije*, 597.

54 Grga Novak, „Pogled u ekonomske prilike Visa u prvoj polovici XIX. stoljeća”, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 6-7 (1959), 19.

55 Čosić, „Obilježja i ustroj austrijske vlasti u Dalmaciji u doba apsolutizma”, 354.

Ipak, uz promjenjivu sreću, do kraja stoljeća ekonomske su se prilike na Visu ipak popravile zahvaljujući prihodima od prodaje vina. Uvođenje vinske klauzule 1892. godine kojom talijansko vino dobiva povlašteni položaj na tržištu Austro-Ugarske Monarhije i pojava filoksera u Dalmaciji 1894. godine uzrokom su velike krize koja je uvelike promijenila život Višana i potaknula iseljavanje.

Promjene u prostoru tijekom 19. stoljeća

Slika 11. Mala banda prema reambulaciji katastra iz 1876. godine: crnom bojom označene su nove građevine, tamnijom sivom građevine koje su rekonstruirane (dograđene, nadograđene), a svjetlosivom građevine koje nisu promijenjene (crtež: Sanja Buble, 2013.).

Reambulacija katastra provedena 1876. godine pokazuje niz promjena u gradskoj strukturi. One su ponajprije rezultat rasta ekonomske moći Visa i Višana u godinama dobra plasmana viških vina i obilna ulova plave ribe. Brojne su kuće nadograđene ili preoblikovane zbog nasljeđivanja i diobe vlasništva.

Na čitavom području Luke nastavila se gradnja u nizovima uz glavne gradske ulice na parcelama nekadašnjih vrtova i obradivih površina. Većina nove izgradnje odnosi se na zgušnjavanje postojeće građevinske strukture, a na području Male bande zapaža se širenje građevne strukture prema jugozapadu. Budući da je viška

Slika 12. Vela banda u Luci prema reambulaciji katastra iz 1876. godine: crnom su bojom označene nove građevine, tamnijom sivom građevine koje su rekonstruirane (dograđene, nadograđene), a svjetlosivom građevine koje nisu promijenjene (crtež: Sanja Buble, 2013.).

luka postala važna luka za izvoz vina, tada ekonomski osnažena viška općina poduzela je najvažniji komunalni zahvat 19. stoljeća – nasipavanje obale i gradnju luke. Stvorena je tako nova fronta prema moru kao javno dobro na kojoj će se krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća izgraditi brojne građevine koje danas tvore lice grada.

I u Kutu se gradi i proširuje obala. Nove se građevine nižu uz postojeće komunikacije poštujući zatečene građevinske pravce čime se zgušnjava postojeća graditeljska struktura, a mnoge se kuće problikuju dogradnjom ili nadogradnjom.

Slika 13. Kut prema reambulaciji katastra iz 1876. godine: crnom su bojom označene nove građevine, tamnijom sivom građevine koje su rekonstruirane (dograđene, nadograđene), a svjetlosivom građevine koje nisu promijenjene (crtež: Sanja Buble, 2013.).

Na području između Kuta i nekadašnje Gospine baterije intervencije u prostoru su zanemarive.

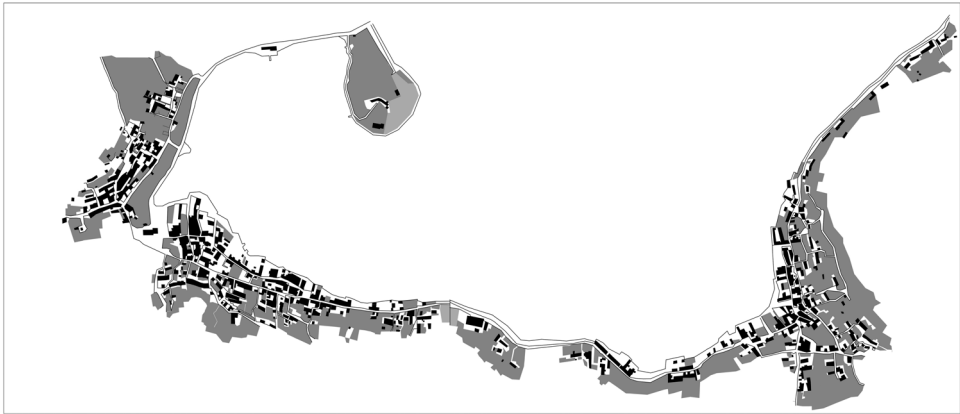
Zaključak

Katastarska građa prve austrijske katastarske izmjere izrađena je prema strogim pravilima formuliranim u uputama kojih su se trebali pridržavati svi sudionici u izradi katastra, kako oni na terenu prilikom izmjere i prikupljanja podataka za izradu upisnika čestica, tako i oni koji su is crtavali katastarske karte i ispunjavali upisnike traženim podacima. Primarna uloga katastra bila je inventarizacija svih poreznih obveznika i njihove imovine. Stoga katastarska građa sadržava podatke o vlasnicima svake pojedine nekretnine (ime, zanimanje, prebivalište, broj kuće), kao i o nekretnini samoj (opis građevine, namjena zemljišne čestice, površina, porezna kategorija). Zbog niza podataka o stanovništvu i prostornoj organizaciji prostora tijekom devetnaestog stoljeća katastarska građa kao povijesni izvor nudi različite mogućnosti čitanja i interpretacije s aspekta brojnih znanstvenih disciplina.

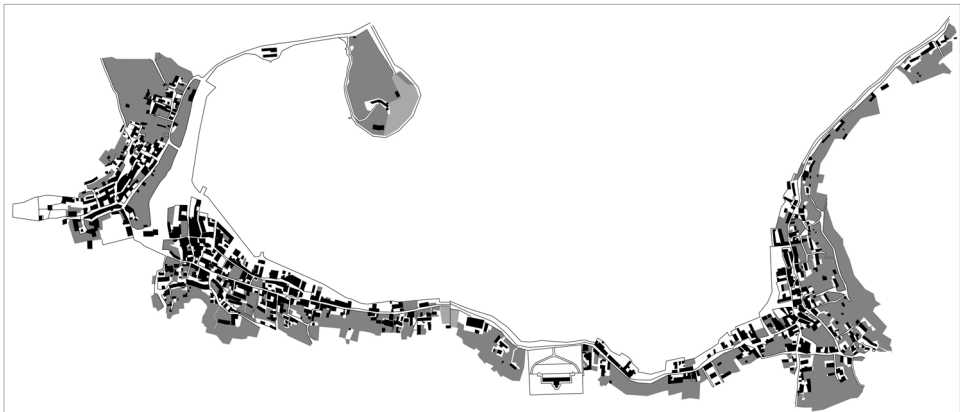
Karte prve austrijske katastarske izmjere egzaktno dokumentiraju stanje u prostoru početkom i krajem devetnaestog stoljeća te su stoga polazište u istraživanju promjena u prostoru. Za područja koja nisu imala stratešku važnost te nisu bila zanimljiva kartografima, vojnim inženjerima ili putopiscima iz vremena koja su prethodila drugoj austrijskoj upravi, katastarska je karta ujedno i prvi prikaz organizacije prostora u prošlosti.

Istraživanje povijesno-prostornog razvoja Visa u devetnaestom stoljeću temeljila sam na paralelnom čitanju katastarskih karata, Upisnika čestica zgrada, Upisnika čestica zemlje te Uvoda u Operat porezne procjene. Čitanje katastarske građe potvrdilo je općepoznate, ali često zanemarene spoznaje kako su zemljopisna obilježja prostora te način života i privređivanja stanovništva bitni (no ne i jedini) čimbenici koji utječu na položaj i oblik naselja.

Provedenim istraživanjem povijesno-prostornog razvoja grada dokumentirane su dvije razvojne faze naselja. Prva pokazuje stanje u prostoru 1834. godine kada je Vis, uz svoja dva povijesna naselja, Kut na istočnoj i Luku (Velu bandu) na jugozapadnoj obali zaljeva proširen i na njegovu zapadnu obalu, Malu bandu. Na oblik naselja koje je razvijeno duž obale, uz obilježja reljefa, utjecao je i način trgovanja tijekom šesnaestog, sedamnaestog i osamnaestog stoljeća u kojem je otok bio u sastavu Hvarske komune i kada se trgovalo na brodovima i na malim privatnim molovima. Takav način trgovanja zadržao se i tridesetih godina devetnaestog stoljeća, a u prostoru je prepoznatljiv u zadržavanju prirodne linije obale. Druga razvojna faza pokazuje stanje u prostoru 1876. godine po provedenoj reambulaciji kada je

Slika 14. Razvoj naselja Vis u devetnaestom stoljeću, stanje 1834. godine: crnom su bojom označene građevine, tamnijom sivom poljoprivredne površine, svjetlosivom groblja, a bijelom bojom dvorišta, neobradive površine i komunikacije (crtež: Sanja Buble, 2013.).

Slika 15. Razvoj naselja Vis u devetnaestom stoljeću, stanje 1876. godine: crnom su bojom označene građevine, tamnijom sivom poljoprivredne površine, svjetlosivom groblja, a bijelom bojom dvorišta, neobradive površine i komunikacije (crtež: Sanja Buble, 2013.).

postojeći građevinski fond dijelom promijenjen dogradnjama ili nadogradnjama, a građevna struktura naselja zgusnuta novom izgradnjom te je nasipavanjem i proširenjem obale u potpunosti promijenjena slika grada.

Iako katastarsko gradivo daje egzaktne i pouzdane podatke o prostornoj organizaciji naselja, te o strukturi i namjeni katastarskih čestica, ono nije ni pouzdano ni dovoljno u analizi arhitektonskih obilježja građevinskog fonda: podaci o katnosti građevina u Upisniku čestica zgrada za naselje Vis nisu vjerodostojni. Stoga je uz katastarske upise potrebno istražiti svaku građevinu posebno uvažavajući njezina građevinska i stilska obilježja i druge povijesne izvore.

Uz urbanološku analizu Visa čitanje katastarskoga gradiva omogućilo je uvid i u socijalnu topografiju grada te ekonomski status stanovništva, način njihova života i privređivanja. Ipak, katastarsko gradivo nije i ne može biti jedini izvor za istraživanje strukture stanovništva: iako prema upisnicima većina vlasnika parcela u Visu (zemljoradnici i posjednici) živi od zemlje, u maticama vjenčanih, rođenih, krštenih i umrlih Višana pojavljuju se brojna druga zanimanja (obrtnici, ribari, činovnici, vojnici).

U analizama povijesno-prostornog razvoja naselja crteži povijesnih faza razvoja nastali na temelju austrijskog katastarskoga gradiva nisu samo ilustracija, nego su rezultat istraživanja. Budući da je austrijska katastarska izmjera izuzetno precizna te odgovara stanju na terenu, nacrti razvojnih faza naselja temeljeni na povijesnom katastru, iako su u mjerilu 1 : 1440, lako su usporedivi s današnjim katastarskim stanjem koje je dokumentirano suvremenim sofisticiranim tehničkim metodama mjerenja i iscrtavanja zemljišta. Vektorizirane katastarske karte prve katastarske izmjere s rezultatima istraživanja razvojnih faza naselja u devetnaestom stoljeću mogu se aplicirati na digitalne katastarske prikaze suvremene izmjere te se stoga njima može koristiti kao polazištem za daljnja istraživanja prostornih transformacija naselja, kako za razdoblja koja su prethodila austrijskoj katastarskoj izmjeri, tako i za razdoblja koja su uslijedila iza nje.

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori:

Državni arhiv u Splitu (Hrvatska)

HR-DAST-152 Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju

Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu (Hrvatska)

Konzervatorski elaborati – Vis

Austrijski državni arhiv, Ratni arhiv (Austrija)

At – OeStA/KA KPS GPA Inland C III Lissa, Lissa/Dalmatien
(Befestigungen – Alpha)

Literatura:

Bajić-Žarko, Nataša. *Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju. Katastar Dalmacije 1823.–1975.*, *Inventar*, Zagreb: Hrvatski državni arhiv, Split: Državni arhiv u Splitu, 2006.

Baras, Frano. „Vis u Napoleonovim ratovima”, *Mogućnosti* 3-4-5 (1982), 303-328.

Bezić Božanić, Nevenka. „Spomenici najnovijeg doba na otoku Visu”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 17 (1968), 265-320.

Bezić Božanić, Nevenka. „Nazivi zemljišta, naselja i njihovih stanovnika na otoku Visu u XVII. i XVIII. stoljeću”, *Čakavska rič* 1 (1985), 129-135.

Bezić Božanić, Nevenka. „Toponimi posjeda i antroponimi najstarije viške bratovštine”, *Čakavska rič* 2 (1986), 11-24.

Bezić Božanić, Nevenka. *Povijest stanovništva u Visu*, Split: Književni krug Split, 1988.

Bezić Božanić, Nevenka. „Katastar otoka Visa četrdesetih godina 19. stoljeća. Antroponimi i toponimi”, *Čakavska rič* 1 (2001), 5-20

Bezić Božanić, Nevenka. *Iz prošlosti Visa*, Zagreb: Matica Hrvatska, 2007.

Buble, Sanja. „Voštane – čovjek i prostor početkom 19. stoljeća”, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije* 24 (2012), 55-118.

Buble, Sanja. „Gospina baterija u Visu”, *Vjesnik dalmatinskih arhiva* 3 (2022), 429-456.

Čosić, Stjepan. „Obilježja i ustroj austrijske vlasti u Dalmaciji u doba apsolutizma”, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 40 (1998), 349-360.

Fisković, Cvito. „Spomenici otoka Visa od IX. do XIX. stoljeća”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 17 (1968), 61-264.

Gjurašić, Marija. „Zemljišna izmjera i ustroj Stabilnog katastra Franje I. u Dalmaciji prema Carevu patentu iz 1817. godine i Katastarskome i mjerničkome naputku iz 1820. godine”, *Povijesni prilozi* 46 (2014), 287-358.

Herkov, Zlatko. „Prinosi za upoznavanje naših starih mjera za dužinu i površinu (I. dio)”. *Zbornik Historijskog instituta JAZU* 7 (1974), 61-151.

Kuničić, Petar. *Viški boj*, Zagreb: Knjižara L. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1892.

Novak, Grga. „Pogled u ekonomske prilike Visa u prvoj polovici XIX. stoljeća”, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 6-7 (1959), 9-21.

Novak, Grga. Vis – knjiga prva, Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1961.

„Obavijesna pomagala, HR-DAST-152 Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju – Dalmacija, Državni arhiv u Splitu”. Pristupljeno 9. rujna 2022. <https://www.das.hr/obavijesna-pomagala>.

Peričić, Šime. *Gospodarske prilike Dalmacije od 1797. do 1848.* Split: Književni krug Split, 1993.

Reha, Heinrich. *Splitski okrug 1822. godine / Izvještaj sastavio okružni poglavar Enrico Reha*; transkribirala, prevela i priredila Ljerka Šimunković, Split: Hrvatsko-talijanska kulturna udruga Dante Alighieri, 2016.

Slukan Altić, Mirela. „Povijest stabilnog katastra Dalmacije – u povodu 170. obljetnice Arhiva mapa za Dalmaciju (1834. – 2004)”, *Građa i prilogi za povijest Dalmacije* 19 (2003), 7-48.

Stulli, Bernard. *Iz povijesti Dalmacije* Split: Književni krug Split, 1992.

Tudor, Ambroz. „Ladanjska izgradnja Hvarske komune”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2008.

Vis in the 19th century, reading the Austrian cadaster

Summary

The text presents the results of research into the historical and spatial development of the Town of Vis in the nineteenth century, based on the parallel reading of cadastral maps and written cadastral material from the Archives of Maps for Istria and Dalmatia of the State Archives in Split. The cadastral materials, which include the first cadastral survey of Vis conducted in 1834 and the reambulation of the cadaster from 1876, documents the time in which the urbanization of the Town of Vis was completed. In addition to the urban analysis of Vis, the reading of the cadastral materials provided insight into the social topography of the town.

The research documented two development phases of the settlement. The first shows the situation in the area in 1834, when Vis, along with its two historical settlements, Kut on the east coast of the bay and Luka (Vela banda) on the southwest coast of the bay, was expanded to its western coast, Mala banda. The shape of the settlement that was developed along the shores of the bay shows traces of the previous historic period when the island was part of the Hvar Commune and when trade was carried out along the entire coast of the bay on ships and small private

jetties. The second development phase shows the situation in the area in 1876, when the state of existing buildings was partly changed by extensions or additions of storeys, and the building structure of the settlement was made denser by new construction. The land reclamation and expansion of the harbor in Luka completely changed the image of the town. A new waterfront was created as a public good, on which numerous buildings would be built at the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century, which form the town's appearance to this day. In the analysis of the historical and spatial development of the settlement, the drawings of the historical stages of development created on the basis of the Austrian cadastral materials are not merely illustrations, but represent the result of the research. Vectorized cadastral maps of the first cadastral survey with the results of research into the development phases of the settlement in the nineteenth century can be applied to digital cadastral representations of contemporary surveys. As such, they can be used as a starting point for further research into the spatial transformations of the settlement, both for the periods preceding the Austrian cadastral survey and for the periods that followed it.

Keywords: Vis, Second Austrian Administration, cadaster, historical and spatial development of the city